

7. Павличенко С. Зарубежная литература. Учебник для гуманитарных лицеев / Серджиу Павличенко. — Кишинев : Литера, 2006. — 345 с.
8. Прус Е. Поэтика мифа (на рум. языке) / Елена Прус // Румынский язык и литература. — 2004. — № 4–6. — С. 89–194.
9. Пузиков А. И. Портреты французских писателей / Анатолий Пузиков. — М. : Художественная литература, 1967. — 319 с.
10. Пуришев Б. И. Литература эпохи Возрождения. Идея «универсального человека». Курс лекций / Борис Пуришев. — М. : Высшая школа, 1996. — 366 с.
11. Самарин Р. М. Реализм и его соотношения с другими творческими методами / Роман Самарин. — М. : АН СССР, 1962. — 423 с.
12. Снеткова «Дон Кихот» Сервантеса / Нина Снеткова. — М. : Художественная литература, 1970. — 143 с.
13. Тигем П. Сравнительная литература / Поль ван Тигем. — Бухарест : Художественная литература, 1970. — 148 с.
14. Тютюка Д. Теория и практика художественного произведения. Семинары по литературе / Дмитрий Тютюка. — Яссы : Тимпул, 2006. — 278 с.
15. Bloom H. The western Canon. The Books and School of the Ages / Harold Bloom. — Florida : 1994. — 645 p.
16. Enrique Díaz Martín J. Cervantes y la magia en el Quijote de 1605 / Jose Enrique Díaz Martín. — Universidad de Málaga : 2003. — 243 p.
17. Foakes R. The reception of Hamlet / Reginald Foakes // Shakespeare survey 45 : Hamlet and its din Afterlife. — Cambridge : University Press, 1993. — P. 1–14.
18. Goethe J.W. Wilhelm Meisters Lehrjahre / Johann Wolfgang von Goethe. — Kiew : Staatsverlag, 1940. — 585 p.
19. Taupin R. The myth of Hamlet in France in Mallarmé's generation / Taupin Rene // Modern Language Quartely. Vol. 14 : 1953. — P. 432–447.

«The Trend of Hero» and its Particularities

The purpose of this study is to identify a new literary term — the trend of hero, i. e. an art trend that appeared as a result of literary character's going beyond a piece of writing and turning into a behavioral pattern or a socio-cultural phenomenon in the process of its perception and reinterpretation. This category has two concepts: an empirical approach as a psychological type of human and metaphysical one, as the determinant of the epoch, nation like Russian hamletism, Spanish quixotism.

УДК 82-14.09

Марина Бабенко (Київ)

ФІЛОСОФСЬКІ МОДУСИ РЕФЛЕКТИВНОЇ ЛІРИКИ

Проблема зв'язку філософії з художньою творчістю має довгу історію, коріння якої слід шукати в прадавньому синкретизмі усіх видів творчої діяльності людини. В контексті означеної проблематики сформувався поняття філософії літератури як специфічної категорії, що існує на перетині творчих пошуків філософів, літературознавців та письменників. Феномен словесної творчості завжди був актуальним. Кожна епоха продукує свої запити, привносячи нові погляди на далеко не нову проблему. Питанню взаємодії філософії та літератури чимало уваги приділяли такі відомі вчені як Михайло Бахтін, Микола Бердяєв, Ганс-Георг Гадамер, Георгій Гачев, Мартін Хайдеггер, Фрідріх Шеллінг та ін.

Лірика, як один із трьох родів літератури, де максимально виражається авторська позиція, ліричне «я» автора, має особливий статус у з'ясуванні специфіки взаємодії словесної творчості та філософії. Спорідненість філософії та поезії Ганс-Георг Гадамер вбачав у тасмниці мови. Він зауважив, що вірш має особливий статус, суть якого полягає у втіленні неможливості відокремлення твору мистецтва від оригінальності його мовного вираження. Це доводиться, зокрема, трудностю перекладу поезії іншими мовами. Справді, проблема перекладу художніх

творів є чи не найактуальнішою в царині як філології, мистецтвознавства, так і філософії й інших дисциплін. Саме поетична мова найважче піддається перекладу, і навіть найбільш наближений до оригіналу переклад — це вже інший твір. Ганс-Георг Гадамер підмітив ще одну спільну рису поезії та філософії, суть якої полягає у нездатності обох різновидів творчої діяльності людини бути фальшивими, адже немає єдиного незмінного критерію, за допомогою якого можна було б це перевірити, встановити. Як філософія, так і поезія усвідомлюють споконвічну відкритість питання істини, розширення її меж до нескінченності, адже кінцеві — тексти, але не творчість. Розглядаючи проблему вкладу поезії у пошук істини, Ганс-Георг Гадамер робить висновок, який блискуче відображає глибинну суть поезії, її мету і завдання у масштабах вічності: «Поетичне слово своєю наявністю засвідчує нам наше існування» (переклад мій. — М. Б.) [1, с. 222]. Подібну думку висловив Мартін Хайдеггер, зазначивши, що поезія є встановленням буття через слово. Філософ також глибоко розуміє психологію митця, який покликаний бути певним медіатором між богами і народами, присутній у просторі *між* [12].

Із приходом нових творчих сил неабияк активізувалося прагнення поєднати поезію з філософією в добу романтизму, до якого долучилися філософські поети-любомудри: «романтики в Німеччині, як і любомудри в Росії, бачили в злитті філософії з поезією життєво необхідне завдання сучасного літературного і суспільного розвитку» (переклад мій. — М. Б.) [5, с. 17]. Таким чином, взаємний обмін і збагачення філософії та лірики завжди був, є й буде актуальним, хоча і в царині означеної проблематики існує чимало нерозв'язаних питань. Зокрема, побутує думка, що філософія відрізняється від мистецтва більшою схильністю до об'єктивних фактів, що мистецтво завжди надто індивідуальне. Проте, з іншої точки зору, не знаємо, чи може існувати об'єктивність як така, адже навіть будь-яка філософська концепція суб'єктивна через те, що вона чиясь. Окрім того, історія світової філософії яскраво демонструє наявність у ній течій, дуже суголосних з принципами мистецтва, зокрема, інтуїтивізм Анрі Бергсона, волюнтаризм Артура Шопенгауера, екзистенціалізм Сьорена К'єркегора, Жана-Поля Сартра, Альбера Камю, «філософія серця» Григорія Сковороди.

Слід зазначити, що з'ясування специфіки взаємодії рефлексивної лірики з філософією вимагає відповіді на певні ключові питання, що стосуються визначення особливого статусу поетичної творчості, а також феномену власне філософської лірики. Зокрема, відповідь на запитання «що робить лірику філософською, що дає підстави її вважати саме такою?» стане суттєвим кроком до з'ясування глибинної суті проблематики. Основні принципи теоретичного розгляду філософської лірики представлені в українському літературознавстві у працях Елеонори Соловей, Тетяни Волкової, Володимира Мовчанюка, Наталії Мазепи, Ігоря Козлика, Бориса Тихолоза, студіях зарубіжних дослідників Євгенія Майміна, Рити Співак, Лідії Гінзбург, Олексія Павловського, Людмили Щемелевої, Олександра Дмитровського та ін. Постійне звернення літературознавців до цих проблем засвідчує його актуальність у часі. Традиційно в літературознавстві поняття «філософська лірика» виокремлюють на основі тематичного поділу ліричних творів. Так, професор Ігор Козлик зазначає: «назва філософська лірика говорить не про близькість її з філософією, а про тематичну спільність поезій» [3, с. 282]. Подібного погляду дотримується й дослідниця Рита Співак, яка вбачає у спорідненості філософії та філософської лірики типологічний, а не генетичний характер [10, с. 9]. Аналіз різних поглядів на проблему засвідчує деякі спільні тенденції в царині теорії філософської лірики. Зокрема, питання спорідненості рефлексивної лірики з філософією на основі спільності предмета зображення — осягнення світу через індивідуальний досвід — можна вважати більш або менш проясненим. Головним чинником, що зближує філософію та поетичну творчість, є саме індивідуальність митця, глибина його мікрокосму. Тут доречно говорити про особливий психологічний тип поета-філософа, який неодмінно є мудрецем, мислителем за своєю найглибшою суттю: «Здатність до лірико-філософського осмислення світу — властивість особистості, вона не набувається, з нею народжуються». (переклад мій. — М. Б.) [7, с. 5]. Дослідники філософської лірики досить часто наголошують на таких рисах характеру поетів, як зосередженість, певна відстороненість, навіть «повільність», глибока моральність. Останнє, зокрема, видається особливо цікавим пунктом. Великий історичний досвід світової філософської лірики засвідчує повсякчас підвищений її етичний тонус. Зокрема, релігійно-культове коріння філософської лірики, її дидактизм та афористичність, такі провідні жанри, як притча, ода, медитація підтверджують наявність та

актуальність питань морально-філософського плану. Відома дослідниця Елеонора Соловей саме в гуманістичній спрямованості філософії та рефлексивної лірики вбачає найвищу їхню спорідненість, найвищу мету обох різновидів творчої діяльності людини.

Ще одним ключовим моментом у вирішенні проблеми взаємодії філософії й рефлексивної лірики є складність поєднання в одній особі митця і філософа. Чимало дослідників застерігають від певної небезпеки переходу в іншу сферу, що спричиняє або поширення дискусій щодо правомірності терміну «філософська лірика», або висунення претензій філософам щодо ненауковості їхніх концепцій. Навіть екзистенціалізм з його, здавалося б, майже ідеальною спробою поєднати митців і філософів, все ж уважається неklasичною філософією, отже — певним відхиленням від канонів. Аналізуючи проміжні жанри між філософією і літературою, зокрема — епістолярій та публіцистику, дослідниця Розалія Москвіна наголошує на безперервному перебуванні митця і філософа у слові, на їхній постійній внутрішній роботі над словом. У царині літератури питання переходу в інші форми творчості є проблемним, адже художній твір — це гармонійна єдність змісту і форми, а письменник — це передусім митець, а вже потім філософ, маляр, політик чи закоханий. Таким чином, якщо філософська лірика є інтуїтивним шляхом осягнення буття через слово, тісно пов'язаним з індивідуальним досвідом особистості, то критерієм художності в її межах є не що інше, як здатність мислити образами, вести «діалог ритмів буття» [2, с. 175]. Досконале поєднання масштабності думки, глибини почуття і влучності поетичної метафори — неодмінна ознака вершинної майстерності філософського твору. Чимало таких поезій існує у творчому доробку Ліни Костенко. Тонкий ліризм її поетичних рядків поєднується з «важкою», ґрунтовною власною філософією: «Буває мить якогось потрясіння: / побачиш світ, як вперше у житті. / Звичайна хмара, сіра і осіння, / пропише раптом барви золоті. // Стоїш, як стогін, під склепінням казки, / Душа прозріє всесвітом очей. / Кричить гілля. З облич спадають маски. / Зі всього світить суть усіх речей. // І до віків блаженка приналежність / переростає в сяйво голубе. / Прямим проломом пам'яті в безмежність / уже аж звідти згадуєш себе» [4, с. 90]. За тональністю ця поезія подібна до ліричного одкровення, раптового і чистого, як певне просвітлення. Окрім загального наростаючого емоційного темпу, експресивність вірша простежується на образно-символічному (душа прозріє всесвітом очей, суть речей, мотив прориву у безмежність) та вербальному (потраєсіння, раптом, кричить, пролом) рівнях. Філософську наснагу поезії підкреслюють влучні, оригінальні авторські тропи «всесвіт очей», «блаженка приналежність».

Феномен поетичної творчості полягає у блискучій влучності фрази, в здатності миттєво створити образ в уяві читача, адже «поетичний твір філософського плану, щоб лишитися художнім твором і не перейти в трактат і публіцистику, просту аналогію чи площинний паралелізм, має містити в собі й розвивати думку-образ, думку-картину, думку-переживання» (переклад мій. — М. Б.) [7, с. 8].

Однією з головних ознак рефлексивної лірики, яка чи не найбільше поєднує її з філософією, є певна відкритість фіналу, неоднозначність трактування. Саме такою є творчість видатних поетів-філософів світового масштабу: прозора ясність поряд із прихованими значеннями, символічними кодами: «С горы скатившись, камень лег в долине — / Как он упал? Никто не знает ныне — / Сорвался ль он с вершины сам собой, / Или извергнут мыслящей рукой? / Столетье за столетьем пронеслося: / Никто еще не разрешил вопроса!» [11, с. 93]. Досить простими, на перший погляд, видаються рядки Федора Тютчева. Парадоксально, але це й справді міг бути просто камінь, який невідомо як опинився в долині, там лежав і тільки це, а не що інше, схвилювало душу митця. Чимало символічних підтекстів виростає з образу цього каменя. Це — яскравий приклад того, як твір починає жити своїм життям. Адже метафору можна розуміти і як певний образ невирішеності деяких кардинальних проблем буття. Розглянутий вірш є прикладом множинності тлумачень. Йому також властива одна з головних ознак філософської лірики: поєднання прозорої ясності й підспудної складності, глибинної думки і почуття.

Тенденція до сугестивно-філософського способу осягнення буття виразно простежується в українській філософській ліриці кінця ХХ — початку ХХІ століття. Активізація мислячої свідомості особливо відчувається в переломні періоди історії, що спричиняється палкою потребою пошуку нової системи цінностей. Напевно, саме в такий час творчі сили людей максимально мобілізовані, й давня проблема взаємодії рефлексивної лірики й філософії набуває

нових ознак, нових форм вираження. В сучасній українській поезії медитативність чітко простежується у творчості Маріанни Кіяновської. Її лірика доволі складна, рясніє численними біблійними та міфологічними алюзіями, досить часто звучить мотив пошуку істини через звернення до прадавнього світу. Про це зізналася сама поетеса на одній із творчих зустрічей, зауваживши, що для неї становить особливий інтерес ведична поезія. Лейтмотивом багатьох віршів мисткині є сакралізація символу невимовного, таємниці підтексту, який завжди визначає рушійні сили творчості, поетизацію знаків. Тут також можна згадати і творчість Мар'яни Савки. Її ліричний світ тонкий, утаємничений, неймовірно глибокий. Наприклад, у вірші «Комусь — кориди, а комусь — коритись» в оригінальній образно-символічній системі блискуче передано усвідомлення ліричною героїнею вічної нерівності між людьми: «комусь — кориди, а комусь — коритись, / ламати спис, ховати плащ до скрині / комусь — в палаці, а комусь — в ясині / розпеленати тишу першим криком // комусь — тихцем зривати еполети / комусь — вбирати шати гордовиті / для когось — злеті, а комусь — із Лети / не видертись, не впливти, не вийти» [8, с. 27]. Сумний, елегійно-філософський настрій вірша доповнюється мелодійністю п'ятистопного ямбу, певною грою слів (кориди — коритись, злеті — із Лети). Використання архаїчної лексики та образів теж додає особливого колориту поезії (спис, діалектизм ясиня, шати, міфологічний образ річки забуття Лети). Метафора народження «розпеленати тишу першим криком» є оригінально авторською.

Таким чином, як в класичній, так і в сучасній літературі є низка поетів-філософів, чия творчість є прикладом гармонійної єдності форми і змісту, думки та почуття, лірики й філософії. Питання зв'язку рефлексивної лірики з філософією можна вирішити лише на користь їхнього взаємозбагачення. Безперечно, вони прямують різними дорогами до однієї спільної мети, яку можна сформулювати як осягнення світу, пошук відповідей на споконвічні запитання. І, хоча дослідники нерідко говорять про давнє непорозуміння між цими поняттями, вони гармонійно співіснують в різних епохах, адже кожен письменник є трохи філософом, так само як філософ є трохи митцем.

Література:

1. Гадамер Г. Про вклад поезії у пошук істини // Слово. Знак. Дискурс. Антологія світової літературно-критичної думки / [за ред. М. Зубрицької]. — Львів : Літопис, 1996. — С. 216–222.
2. Гачев Г. Содержательность художественных форм. Эпос. Лирика. Театр / Георгий Гачев. — Москва : «Просвещение», 2008.
3. Козлик І. Теоретичне вивчення філософської лірики і актуальні проблеми сучасного літературознавства / Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника. Ін-т філології / Ігор Козлик. — Івано-Франківськ : Поліскан : Гостинець, 2007. — 591 с.
4. Костенко Л. Вибране / Ліна Костенко. — К. : Дніпро, 1989. — 302 с.
5. Маймин Е. Русская философская поэзия / Маймин Евгений. — М. : Наука, 1976. — 196 с.
6. Москвина Р. Смешанные жанры словесности как эмпирия философствования // Вопросы философии. — 1982. — № 11. — С. 101–108.
7. Павловский А. Современная философская поэзия : Очерки / [отв. ред. В. А. Ковалев] / Алексей Павловский. — Ленинград : Наука, 1984. — 180 с.
8. Савка М. Оголені русла / Мар'яна Савка. — Тернопіль, 1995. — 71 с.
9. Соловей Е. Поезія пізнання: (Філософська лірика в сучасній літературі) / Елеонора Соловей. — К. : Дніпро, 1991. — 271 с.
10. Спивак Р. Русская философская лирика / Р. С. Спивак. — Москва : «Флинта», 2005. — 407 с.
11. Тютчев Ф. Стихотворения, письма / Федор Тютчев. — М. : Государственное издательство художественной литературы, 1957. — 405 с.
12. Хайдеггер М. Гельдерлин и сущность поэзии. — Режим доступа: <http://anthropology.rinet.ru/old/1/haidegger-geyderlin.htm>.

The Philosophical Modes of the Reflective Lyrics

The article deals with the problem of connection of philosophical lyrics with philosophy. There are many debatable questions within this problem. One should seek the source of connection between philosophy and lyrics in ancient times. The author also analyzes the correlation between philosophy and art, the question of poetic potential of literature and the problem of psychological types of philosophical poets.